

**ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ
ЗІ ВСТАНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО І ВІЙСЬКОВОГО АПАРАТУ
ПІСЛЯ ПОВАЛЕННЯ САМОДЕРЖАВСТВА
(березень–грудень 1917 р.)**

© Шаповалов С.Ю., 2009

Досліджено державотворчу діяльність Центральної Ради зі встановлення цивільного і військового апарату після повалення самодержавства.

In the present diploma paper the reasons for the creation of the Ukrainiska Centralna Rada (Ukrainian Central Council) were considered. There were analyzed achievements and failures of the Ukrainiska Centralna Rada during the struggle fight for the independence of Ukrainian nation.

Кожний народ в переламні моменти свого розвитку, коли перед ним постають для вирішення проблеми, завжди звертається до свого історичного розвитку. Не виняток і український народ. Сьогодні, коли історія знову поставила на порядок денний питання відродження самостійної Української держави, ми повинні особливо пильно вивчати період нашого націо-державного будівництва. Як відомо, протягом майже трьох століть поневолення українська державність відродилася у 1917 р. на Наддніпрянській Україні і знайшла своє втілення в Українській Народній Республіці. Важливим чинником в її утворенні став вихід України на міжнародну арену, налагодження відносин з іноземними державами, проведення самостійної зовнішньої політики.

Усе це поставило на порядок денний питання про створення певного осередку загально-українського масштабу, який об'єднав би українські національні сили, координував і спрямовував їхню боротьбу за відновлення Української державності. Зважаючи на це, за ініціативи Ради ТУПу (Товариство Українських Поступовців) 17 березня 1917 року була заснована Центральна Рада. До складу Центральної Ради, крім ТУПу, увійшли представники різних політичних партій, груп та громадських організацій, що представляли різні соціальні верстви українського народу. Місце голови було зарезервовано за М. Грушевським, який прибув до Києва 27 березня 1917 року. Його заступником був обраний В. Науменко. До складу найвищого керівництва був обраний також Д. Антонович та Д. Дорошенко. Отже, Центральна Рада з самого початку стала всеукраїнським загальногромадським координаційним центром. Вона негайно розпочала свою державницьку діяльність. Центральна Рада надіслала вітальні телеграми урядам сусідніх держав, а 22 березня 1917 р. звернулася з відозвою “До українського народу”, в якій закликала зберігати спокій в краї, вибирати на відповідальні посади достойних людей, організувати культурні та економічні товариства, творити нове і вільне життя.

Під проводом Центральної Ради український національний рух набирав сили з кожним днем. По усій Україні виникали нові організації: Військова Рада, Український Кооперативний Комітет, “Просвіта”, а з 25 березня поновилася робота газети “Нова Рада” (ред. – А. Нікольський).

Спочатку Центральна Рада нараховувала кілька десятків осіб. 6–8 квітня 1917 р. відбувся Український національний конгрес, на який прибули делегати від українських політичних партій та організацій. На ньому було перебрано Центральну Раду. Протягом травня–липня 1917 р. вона поповнилася делегатами від багатьох всеукраїнських з'їздів: селянського, другого військового, робітничого. Склад Центральної Ради збільшився до 600 осіб. Отже, вона поступово трансформувалася в демократичний орган. Враховуючи те, що продовжувалася війна, організувати більш демократичні її вибори було фактично неможливо. Тому можна стверджувати, що загалом склад Центральної Ради відображав ту соціально-політичну обстановку на Україні, що склалася

після лютого 1917 р. Провідну роль в її політиці відіграла інтелігенція. Це цілком звичайне явище в кожній цивілізованій країні, бо управління державою, а тим більше її будівництво, вимагає неабияких знань. Основу Центральної Ради становили середні та заможні селяни. У липні 1917 р. вона поповнилася національними меншостями. Вони одержали 30 % місць в Центральній Раді і 18 з 58 – в Малій Раді, що виконувала функції президії [1, с.123].

Крім того, у виконавчому органі Центральної Ради – Генеральному секретаріаті, який з червня 1917 р. почав виконувати функції уряду автономії України, був пост Генерального секретаря міжнародних справ. Його заступниками були представники трьох найбільших національних меншостей України: російської, єврейської, польської. За політичним складом Центральна Рада була багатопартійною. До неї входили партії українських соціал-демократів, есерів, соціалістів-федералістів, Бунду, ППС, представники загальноросійських партій – есери, меншовики, більшовики. Отже, з самого початку існування український парламент став на шлях політичного плюралізму.

Центральна Рада вважала своєю головною метою відродити національну державність у формі автономії України у складі Росії. Остання ж розглядалася нею не як унітарна держава, а як союз рівноправних автономних держав. Ідея повної державної самостійності у той час ще не знаходила підтримки у Центральній Раді. Перші реально вагомі кроки на шляху до відродження української державності були зроблені в травні 1917 р., коли Центральна Рада скликала I Всеукраїнський військовий з'їзд, який зажадав від тимчасового уряду надання Україні автономії і створення української національної армії. Разом з тим вже на з'їзді найвпливовіші політичні партії Центральної Ради – УСДРП і УПСР – допустили серйозну помилку, виступивши проти створення постійної національної армії. Їм вдалося провести на з'їзді свою резолюцію, в якій проголошувалася необхідність заміни постійної армії народною міліцією [2. – 1917 – № 7]. Таке рішення було величезною помилкою, оскільки в умовах війни і боротьби за відновлення Української державності тільки національна регулярна армія могла стати її опорою і гарантом від зовнішньої загрози.

Відомо, що російський Тимчасовий уряд дуже ворожо ставився до українських національно-визвольних змагань, проводив щодо них відверту шовіністичну політику. Однак стримати закономірний процес українського відродження йому було не під силу. Свідченням цього стало прийняття 10 червня 1917 р. всупереч його волі I Універсалу Центральної Ради, який проголошував автономію України. Усі загальноросійські партії, крім більшовиків, засудили його зміст. Більшовики не випадково підтримали у цьому питанні Центральну Рад. Зазнаючи переслідувань і будучи в опозиції до уряду, вони прагнули використати будь-який привід для критики його політики, заручитися хоч тимчасовою підтримкою в іншій політичній силі, яка б зміцнювала їхні позиції у боротьбі за владу. Якщо ЦК більшовицької партії у цьому випадку поставився по відношенню до домагань Центральної Ради із-за зрозумілих причин лояльно, то місцеві більшовики вкрай вороже. Можливо, це була реакція на ту велику популярність, якою користувалися українські політичні партії серед українського населення. Більшовики України звинуватили Центральну Рад у тому, що “загальний тон “універсалу” затушовує класові завдання української революційної демократії, висувуючи на перший план націоналістичні прагнення деяких верств населення” [2, с. 322]. Дана київськими більшовиками оцінка Універсалу на ділі повністю фальсифікувала його зміст. Між тим він зачіпав дуже важливі для України питання: ліквідацію поміщицького землеволодіння, запровадження загального, прямого таємного виборчого права. У ньому не було жодного натяку на якісь “націоналістичні прагнення”. Навпаки, Центральна Рада закликала українське населення багатонаціональних районів України увійти в порозуміння з іншими національностями і “разом з ними приступити до підготовки нового правильного життя” [1, с. 91]. Звичайно, в умовах, коли вона перебувала в zenіті політичної слави, заява місцевих більшовиків, які на цьому етапі не становили реальної політичної сили, могла бути і не помічена нею. Однак, як показали подальші події, груба фальсифікація і вороже ставлення до українського національно-визвольного руху згодом стало політикою всієї більшовицької партії.

В одній статті неможливо розглянути усі аспекти взаємовідносин Тимчасового уряду з Центральною Радою, однак якщо дати загальну їх характеристику протягом літа–осені 1917 р., то вони йшли по лінії загострення. Дійшло до того, що уряд віддав наказ розпочати судове слідство над Генеральним Секретаріатом і притягти його до кримінальної відповідальності. Невідомо, як би закінчилася ця справа, якби у жовтні 1917 р. він сам не був би посаджений більшовиками до в'язниці.

Наступив якісно новий етап у формуванні Української державності. Адже відомо, що ще в часи існування Тимчасового Уряду у жовтні 1917 р., Мала Рада, всупереч його волі, прийняла постанову про скликання Українських Установчих Зборів, які як найвищий законодавчий орган мали виявити волю українського народу до створення своєї держави [3, ф. 3159, оп. 1, спр. 140, арк. 2].

25 жовтня 1917 р. до Києва надійшли перші звістки про більшовицький переворот в Петрограді. Розпочали підготовку до повстання і київські більшовики. З ініціативи Центральної Ради було створено Комітет з охорони революції на Україні, а при ньому штаб, що мав керувати бойовими діями. 26 жовтня Комітет видав відозву до населення України, в якій повідомлялося, що його влада поширюється на всю Україну. За своїм складом він був коаліційним. До нього увійшли і більшовики, за умови, що Центральна Рада не пропустить війська Київського військового округу на придушення більшовицького повстання в Петрограді. Отже, Центральна Рада фактично була визнана вищим органом влади на Україні усіма найвпливовішими політичними силами. Ніхто з них законність її існування не брав під сумнів. Центральна Рада справді послала свої війська для роззброєння юнкерів, що мали намір виїхати в Петроград, а III Всеукраїнський військовий з'їзд прийняв спеціальну резолюцію про підтримку збройного повстання в столиці: “З'їзд повинен вжити всіх заходів, – говорилося в ній, – щоб війська з України не посилалися для боротьби з представниками інтересів трудового народу” [ф. 2003, оп. 2, спр. 1034, арк. 135]. Проте в той самий день Генеральний Секретаріат звернувся до населення з відозвою, у якій засуджував більшовицький збройний переворот. “Частина населення Петрограда, – говорилося в ньому, – керована більшовиками, повсталала із зброєю в руках проти Тимчасового уряду і хоче нав'язати свою волю Російській республіці” [4 – ф. 2003, оп. 2, спр. 1034, арк. 135]. Більшовицький Раднарком, що прийшов на зміну Тимчасовому уряду, був сформований як однопартійний уряд. Само собою, що вже це викликало у цих умовах настороженість з боку Центральної Ради. Крім того, Раднарком, створений II Всеукраїнським з'їздом Рад робітничих і солдатських депутатів, без участі в ньому законних представників вищих українських органів влади і особливо його заява про поширення своєї юрисдикції на усю колишню Російську республіку, викликало зрозуміле незадоволення на Україні. Разом з тим, потрібно зауважити, що Центральна Рада у цих умовах не бажала і повернення до старого Тимчасового уряду й не стала на захист його місцевих органів влади на Україні. А тут він мав достатні сили для боротьби, і якщо б військові формування Центральної Ради виступили на боці військ штабу Київського військового округу, то з впевненістю можна припустити, що влада уряду в Києві, а значить і на Україні, втрималася б. Повстання проти військ Тимчасового уряду в Києві розпочали більшовики. Хоча повстання ретельно готувалося, проте повністю розгромити урядові війська не вдалося. Під час боїв з ними Центральна Рада зайняла очікувальну позицію, однак коли 29 жовтня війська штабу округу оточили Маріїнський палац, де перебував майже увесь склад більшовицького ревкому, то лише завдяки енергійному втручання членів Малої Ради не було допущено до їх знищення і арешту [5, ф. 2003, оп. 2, спр. 1034, арк. 1387]. Це ще раз підтверджує, що Центральна Рада не була вороже налаштована до більшовиків, навпаки, зайняла по відношенню до них тактику дружнього нейтралітету. Внаслідок боїв, 31 жовтня 1917 р. війська штабу покинули Київ. Оскільки збройні формування Центральної Ради не брали участі у боях і усі вони були зосереджені в місті, то легко взяли під свій контроль найважливіші державні установи. Отже, влада опинилася в руках Центральної Ради. Більшовики, не маючи достатніх сил для боротьби з нею, а головне розуміючи її популярність серед широких верств українського народу, не наважилися виступити із зброєю проти неї.

Після повалення Тимчасового уряду 7 листопада 1917 р. Центральна Рада прийняла III Універсал, який проголошував утворення Української Автономної Республіки як автономної

частини Росії. Універсал також проголошував проведення глибоких соціальних реформ: ліквідацію приватної власності, удільних, монастирських земель, восьмигодинний робочий день. Враховуючи рішучі вимоги солдат, в тому числі українських, припинити нікому не потрібну війну, Універсал обіцяв якнайшвидше укладення миру. Отже, III Універсал містив в собі програму глибоких соціальних реформ у відродженій Українській державі.

До кінця листопада 1917 р. Центральна Рада поширила свою владу на більшість територій України. Водночас претензії на неї почали заявляти більшовики, які розгорнули активну агітаційно-пропагандистську роботу серед населення. Центральна Рада, яка була за своїм складом багатопартійним демократичним органом, спершу доволі байдуже поставилася до більшовицької агітації, хоча та явно носила антиукраїнський характер, відкрито закликала до повалення її влади.

Поступово ці суперечності набирали усе більш антагоністичного характеру і переросли у збройний конфлікт. У його початку більшовики звинуватили Центральну Раду, хоча сам він, як бачимо, впливав із попередньої логіки їхніх дій. Особливе роздратування більшовиків викликало те, що вона не визнавала Раднаркому як загальноросійського федерального уряду. Той, своєю чергою, хоча визнавав право УНР на існування, але не визнавав Центральної Ради як її правомочного представника. Щодо останнього, то факти свідчать про інше. За результатами виборів до всеукраїнських установчих зборів восени 1917 р. за українські партії, що входили до Центральної Ради, було подано 75 % голосів і лише 10 % – за більшовиків [1, с. 58]. З точки зору міжнародних відносин позиція, зайнята Раднаркомом щодо УНР, була прямим втручанням у її внутрішні справи як суверенної країни. Крім того, це було порушення більшовиками свого ж програмного лозунгу “права націй на самовизначення аж до відокремлення”. І дійсно, коли стало реальністю здійснення цього права Україною на практиці, більшовики зробили все, щоб перешкодити цьому [6, ф. 2003, оп. 2, спр. 2034, арк. 68]. На Центральну Раду була покладена відповідальність за розпалювання у країні громадянської війни, зокрема щодо таємних контрреволюційних переговорів з генералом Каледініним.

Після приходу більшовиків до влади Центральна Рада продовжувала вести переговори з усіма іншими урядами, що утворилися на території колишньої Російської імперії, в тому числі з Раднаркомом. Останній, претендуючи на роль загальноукраїнського уряду, вважав, що продовження Центральною Радою переговорів з обласними урядами є змовою проти нього. У цьому він і звинуватив Центральну Раду та її генеральний Секретаріат. У зв'язку з цим той звернувся 30 листопада 1917 р. із спеціальним роз'ясненням. У ньому говорилося: “Розпускаються чутки, ніби Центральна Рада веде таємні переговори з козаками проти Народних Комісарів. Як доказ наводиться те, що Генеральний Секретаріат дозволив вихід козацьких військ на Дон і не пропустив большевицьких ешалонів для походу проти козаків. Генеральний Секретаріат заявляє: ніяких таємних переговорів з козаками не ведеться. Ведуться з ними переговори про створення Центрального Правительства усїєї Російської Республіки, але такі самі переговори ведуться і з Народним Советом у Петрограді і з Правительством Сибіру, і з Правительством Кавказу, і правительствами других республік. Генеральний Секретаріат всім цим правительствам пропонує організувати Центральне Правительство” [7. – 1917 – № 4, 19 червня]. Як бачимо, Центральна Рада вела переговори з багатьма урядами, що утворилися на руїнах імперії, але серед них лише один – Рада Народних Комісарів – оголосив йому війну. Це і не дивно, бо більшовики побоювалися, що у новому коаліційному уряді їх буде меншість. Звідси впливало їхнє негативне ставлення до ідеї його створення і до тих, хто її підтримував.

Центральній Раді ставало зрозуміло, що головна мета більшовицької політики на Україні полягає в узурпації влади. Треба було вжити заходів для оборони Республіки. Військовий секретаріат УНР активізував роботу з формування українізованих військових частин. Це, своєю чергою, викликало тривогу в Раді Народних Комісарів. 27 листопада більшовицький Верховний головнокомандувач, прапорщик М. Кириленко видав наказ, яким хоча і визнавалося право кожної національності на створення своїх військових формувань, проте робилося застереження, що їхнє формування “...може мати місце за умови проведення в їхньому внутрішньому устрої тих же принципів, на яких перебудовується в останній час і російська революційна армія, а точка зору

нейтралітету цієї національності у ставленні до внутрішньої боротьби політичних партій в Росії допущена бути не може, оскільки інтереси трудових мас усіх національностей цілком однакові” [8. – ф. 375, оп. 1, спр. 15, арк. 9–10]. Як бачимо, більшовицький Раднарком не тільки присвоїв собі право бути взірцем політичної досконалості для інших народів, а й змушував їх втягуватися у громадянську війну в країні всупереч їх волі, ігноруючи при цьому національні особливості і права, бачив в них лише безликі “трудова маси”. Зрозуміло, що з такою, по суті, шовіністичною, хоч і прикритою інтернаціональними лозунгами політикою Раднаркому не могла погодитися Центральна Рада і продовжувала формування своїх загонів. В результаті 3 грудня 1917 р. М. Кириленко видав новий наказ, який забороняв українізацію армії. У той самий день Раднарком схвалив написаний В.І. Леніним “Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради”. Фактично це було оголошенням війни УНР. Головним приводом до неї стало звинувачення Центральної Ради у тому, що вона вступила з Каледініним в антибільшовицьку змову.

Для Центральної Ради як представника суверенної держави ці вимоги були неприйнятними, тому вона дала негативну відповідь, мотивуючи її такими аргументами: по-перше, кожна суверенна держава повинна мати свою армію, а тому і надалі проводитиме формування українських військових частин; по-друге, Центральна Рада не може припинити пропуск козачих частин на Дон, бо це поставить її у стан війни з ними.

Оскільки генерал Каледін оголосив, що область війська Донського не підлягає Раднаркому, то між ним і більшовиками розпочалися військові дії. Центральна Рада заборонила українським частинам встрявати у цей конфлікт, а територію України оголосила нейтральною. Проте зберегти нейтралітет не вдалося. Через Україну для боротьби з Каледініним Раднарком скерував свої війська. Перед Центральною Радою постала дилема – або пропустити їх, і в такий спосіб втягнути себе у війну з Доном, або ж роззброїти ці загони, що самовільно порушили нейтралітет УНР. Війська Центральної Ради розпочали роззброєння загонів Червоної гвардії. Це мотивувалося тим, що УНР як суверенна держава не може дозволити перебування на своїй території чужої армії.

Паралельно з початком військових дій між обома республіками місцеві більшовики розпочали підготовку I Всеукраїнського з’їзду Рад, який, за їх задумом, повинен був відіграти, по суті, роль державного перевороту. На першому засіданні 4 грудня 1917 р., коли постало питання про головування на ньому, Центральна Рада запропонувала відкрити з’їзд разом з більшовиками, а в його президію включити двох їхніх представників. Проте ті відкинули цю пропозицію. Опинившись в меншості, більшовики покинули з’їзд, оскільки за словами керівника Київського комітету РСДРП(б) Е. Боша, “получилось, что мы являемся частью съезда, организуемого Центральной радой” [9, ф. 2003, оп. 2, спр. 108, арк. 61]. Ця частина з’їзду 6 (12) грудня 1917 р., виконуючи вказівку свого ЦК про встановлення на Україні будь-якою ціною більшовицької влади, вирішила їхати до Харкова, щоб там створити видимість законної української влади. На той час влада Центральної Ради за допомогою московських червоногвардійців була вже повалена в Харкові, хоча частина гарнізону міста ще підтримувала її, але загалом це було найбільш підходяще місце для запланованої акції. Тут якраз проходив III обласний з’їзд Рад робітничих і солдатських депутатів, на який зібралися представники 96 Рад із 300, що існували на Україні. Виходило, що більшовики, які не хотіли бути “частиною з’їзду” в Києві, нав’язали свою волю більшості українського народу, присвоїли собі право говорити від його імені, проголосивши Україну республікою Рад, а себе її правомочними представниками. В дійсності найбільшою підтримкою вони користувалися в російськомовного населення України, яке переважно негативно сприймало ідею Української державності. 14 грудня з’їзд сформував уряд Радянської України – Народний Секретаріат. Більш як наполовину він складався з представників неукраїнської національності. Звичайно, не можна лише з цього робити далекосяжні висновки, але сам факт і подальша політика його членів щодо створення Української держави промовисто говорять самі за себе.

Так, в грудні 1917 р. на Україні встановилося двовладдя: Центральної Ради і Харківського Народного Секретаріату, який, по суті, був маріонеткою в руках більшовицького Раднарком. В зв’язку з цим постає питання співвідношення УНР і УРР. Відомо, що кожна держава є суверенною тоді, коли вона має свої необхідні атрибути: територію, уряд, армію, виступає як суб’єкт

міжнародного права. Відповідно до цих ознак зробимо порівняльний аналіз двох держав, що існували в грудні 1917 р. на Україні – УНР і УРР. Територія: до складу УНР входило 9 губерній. На їх території Центральна Рада мала свої місцеві органи влади, збройні загопи у містах. Що стосується УРР, то для неї як для держави ця ознака суверенності була відсутня.

Урядом УНР був Генеральний Секретаріат, створений 15 червня 1917 р. У серпні цього ж року він був визнаний Тимчасовим урядом своїм крайовим розпорядчим органом на Україні. 1 листопада Центральна Рада проголосила себе вищою владою на Україні, а Генеральний Секретаріат – її урядом. Генеральний Секретаріат у 1917 р. виступав за широку автономію України.

Центральна Рада, незважаючи на допущені помилки у військовій політиці, мала значні збройні сили. Незважаючи на те, що сформовані нею війська через об'єктивні причини не були достатньо боєздатними, проте вони були досить багаточисленними. У кінці листопада вони нараховували понад 450 тис. осіб [10, ф. 2003, оп. 1, спр. 693, арк. 106].

Тим часом відносини між УНР і Раднаркомом в грудні 1917 р. переросли у відкритий збройний конфлікт. Генеральний Секретаріат нізащо не хотів визнавати його за всеросійський уряд, і продовжував дивитися на нього, як на обласний для району Петрограда і Москви. Зрозумівши, що спроба створення федерального уряду зазнала краху, він ще більше налаштувався проти нього. Як і треба було сподіватися, загострення стосунків переросло у військові дії між обома сторонами. Раднарком призначив головнокомандувачем радянських військ В. Антонова-Овсієнка. Він розробив оперативний план дій. Наступ більшовицьких військ здійснювався по трьох напрямках: з Полтави на Київ наступали малочисленні за складом загопи червоних козаків разом з харківськими, полтавськими і київськими червоногвардійцями; з Бахмача на Київ йшли частини 1-го Мінського загону і московські червоногвардійці; із Жмеринки в напрямку до Києва рухалися більшовицькі частини 2-го гвардійського корпусу.

Головні більшовицькі сили були сконцентровані в трикутнику Гомель–Бахмач–Брянськ. У цей час в багатьох губернських центрах загопи Червоної гвардії підняли повстання проти Центральної Ради і пороззброювали її гарнізони. Першим розпочали наступ на Київ більшовицької частини армії Південно-Західного і VIII армія Румунського фронтів. Однак з допомогою 1-го Українського корпусу під командуванням генерала П. Скоропадського його вдалося на деякий час спинити. Так були розброєні частини 2-го гвардійського корпусу і поїздами відправлені в Росію. На Лівобережжі Центральна Рада не мала більш-менш добре озброєних частин. 25 грудня 1917 р. розпочався загальний наступ більшовицьких військ. Вони склалися з чотирьох груп під командуванням М. Муравйова, Р. Берзіна, П. Єгорова, І. Кудинського; усього близько 30 тис. осіб. Центральна Рада у січні 1918 р. не могла протиставити їм якоїсь значної сили. Ті військові частини, які вона сформувала, переживали як і уся стара армія процес стихійної демобілізації, а головне, дали себе знати грубі помилки, допущені нею в плані формування своєї армії. Єдину реальну силу, яку вона могла використати, були загопи “вільного козацтва”, що виконували до того роль міліцейських військ. Усього в її розпорядженні у січні 1918 р. було 6000 осіб. Основу більшовицьких військ, які формально стали армією Народного Секретаріату, становили балтійські матроси, а також петроградські, московські, гомельські червоногвардійці.

Зі стратегічної точки зору становище УНР було вкрай важке. Фактично з усіх боків вона була блокована ворожими військами. У кінці грудня – на початку січня Центральна Рада втратила Харків, Полтаву, Катеринослав, Олександрівське. 7 січня 1918 р. авангардні частини армії П. Єгорова з'єдналися в Полтаві з армією М. Муравйова. Одночасно наступала армія Р. Берзіна на Бахмач і на Конотоп. Ромодан, Лубни, Бахмач були зайняті військами М. Муравйова. Щоб забезпечити оборону Києва, Центральна Рада на початку січня 1918 р. скерувала у напрямку Полтави гайдамацький кіш Слобідської України у складі 600 осіб під командуванням С. Петлюри. У зв'язку з повстанням на “Арсеналі” він повернув у Київ, де вів бої з повстанцями. Вночі 16 січня із Києва було вислано на оборону останні відділи. Вони склалися з курсантів 2-ї Військової школи, які щойно прибули з фронту, а також нашвидку сформованого Помічного куреня студентів січових стрільців під проводом сотника Омельченка. Вдосвіта 17 січня 1918 р. обидва відділи, що мали разом 500 осіб, доїхали до станції Крути. Перед станцією по обох боках залізничного полотна

були викопані окопи, де залягли оборонці. Вранці того ж дня більшовицькі війська розпочали наступ, обстрілюючи гарматним вогнем лінію окопів. Перший наступ був відбитий, але, маючи десятикратну перевагу у живій силі, ворог прорвав оборону, оточив студентський курінь і після жорстоких знущань знищив його цілком. Поразка під Крутами вирішила долю Центральної Ради. Тим часом в Києві проти неї повстали робітники “Арсеналу”. Переважно вони були російської національності. Розпропаговані більшовиками арсенальці вкрай вороже віднеслися до створення самостійної Української державності. Спочатку повстання мало успіх, але 21 січня в Київ відступили з-під Крутів українські війська, які ввечері того ж дня ліквідували його.

На той час Київ фактично був блокований більшовицькими військами. В таких умовах 22 січня 1913 р. Центральна Рада зібралася на своє останнє засідання, на якому прийняла IV Універсал, який проголошував державну самостійність УНР. Це було зроблено з двох причин: щоб надати формальній правомочності своїй делегації підписати у Бресті мирний договір з австро-німецьким блоком, а також у зв'язку з остаточною втратою сподівань на створення Всеросійськими Установчими зборами федерального уряду, що були розіграні більшовиками 6 січня 1918 р. 26 січня передові частини армії М. Муравйова увірвалися до української столиці, влаштувавши на її вулицях криваву різанину.

Отже, 1917 – початок 1918 р. увійшов в історію як триумф і водночас трагедія українського народу. Аналізуючи причини загибелі УНР, слід врахувати як внутрішні прорахунки її уряду: нерішучість у проведенні радикальних реформ, передусім аграрної, у питанні виходу з війни: відмову від створення регулярної армії: несприятливу зовнішньополітичну обстановку, яка фетально вплинула на процес формування української державності. Було б помилково вважати, що допущені Центральною Радою прорахунки не були нею враховані у її подальшій діяльності. Свідченням цього є хоча б зміст IV Універсалу, який, по суті, відображав інтереси широких верств українського народу.

Велике значення у вирішенні долі боротьби УНР з більшовицькою Росією було те, що остання успадкувала від імперії величезні матеріальні запаси, на які можна було наймати армію, технічний апарат управління військами. Усього цього не було в Центральної Ради. Тому немає підстав говорити про те, що вона була ліквідована лише революційними трудящими масами. Часто було так, що обурені демагогічними гаслами більшовиків маси голодного, змученого війною люду кидалися грабувати населення тих місць, де був ще якийсь певний порядок [13. ф. 2003, оп. 2, спр. 434, арк. 117].

Як бачимо, використавши величезні матеріальні засоби, Раднаркому вдалося і в умовах загального розкладу старої армії організувати фактично наймане платне військо для боротьби з УНР. Так військовою інтервенцією була ліквідована відроджена Українська державність. Проте це не зняло з порядку денного історію боротьби за незалежність України.

1. Децинський Л.Є. *Революційні події на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті в 1917 р.* – Львів, 1988. – 366 с. 2. *Хліборобська Україна.* – Відень, 1922. – Кн. 4 – 1922/23. 3. ЦДАЖР УРСР, ф. 3159, оп. 1, спр. 140, арк. 2. 4. РДВІА, ф. 2003, оп. 2, спр. 1034, арк. 135. 5. РДВІА, ф. 2003, оп. 2, спр. 1034, арк. 138. 6. РДВІА, ф. 2003, оп. 2, спр. 2034, арк. 68. 7. *Українське слово.* – 1917, 19 червня. 8. РДВІА, ф. 375, оп. 1, спр. 15, арк. 9–10. 9. РДВІА, ф. 2003, оп. 2, спр. 108, арк. 61. 10. РДВІА, ф. 2003, оп. 1, спр. 693, арк. 106. 11. РДВІА, ф. 2003, оп. 2, спр. 434, арк. 117.